

Nisan/April 2025, Cilt/Volume: 15, Sayı/Issue: 1, ss. 16-23.

Başvuru/Submitted: 18.01.2025

Kabul/Accepted: 28.03.2025

Yayın/Published: 29.04.2025

DOI: 10.17828/yalovasosbil.1622829

Araştırma Makalesi/Research Article

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/yalovasosbil>

Ana Hatlarıyla İran Anayasası'nda İnsan Hakları ve Bunun Uluslararası İnsan Hakları Hukuk Sistemiyle Uyumunu Üzerine Genel Düşünceler

Leila Hemmatzadeh*

Öz

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları birçok insanın ölümüne ve aynı zamanda yaygın insan hakları ihlallerine neden oldu. Bu iki savaşın ardından 1945'te Birleşmiş Milletler kuruldu ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 10 Aralık 1948'de toplanarak İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni yayınladı. 1966'da 2200A(XX) sayılı kararıyla "Siyasi ve Medeni Haklar" ile "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin" uluslararası sözleşmeleri kabul edip imzaya açtı. Yirminci yüzyılın gündeminde çok konuşulan insan hakları konusu yeni yüzyılda da tartışılmakla birlikte hala uygulamada birçok zorlukla karşı karşıyadır. Görünüşte birçok ülke Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'ni ve insan hakları ile ilgili sözleşmeleri kabul etmiştir. Ancak bu ülkelerin milli hukuk sistemlerini incelediğimizde görülmektedir ki kendi hukuk sistemleri birçok konuda uluslararası insan hakları hukuk sistemi ile çelişmektedir. İran İslam Cumhuriyeti de bahsi geçen bildirgeyi ve sözleşmeleri kabul etmiş, Anayasası'nın birçok maddesini insan hakları ve özgürlüklerine yer vermiştir. Ancak bazı durumlar, ülkenin anayasal hukuk sistemi ile uluslararası insan hakları hukuk sisteminin örtüşmediğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, Kişisel Haklar ve Özgürlükler, Uluslararası İnsan Hakları Hukuk Sistemi, Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi, İnsan Hakları.

General Reflections on Human Rights in the Iranian Constitution and Its Compatibility with the International Human Rights Law System

Abstract

The First and Second World Wars caused massive deaths and also widespread human rights violations. In response to this situation, the United Nations was established in 1945 after the Second World War and the United Nations General Assembly met on 10 December 1948 and issued the Universal Declaration of Human Rights. Additionally, in 1966, it adopted and opened for signature the International Covenants on 'Political and Civil Rights' and 'Economic, Social and Cultural Rights' by resolution 2200A(XX). Human rights have been one of the most widely discussed and significant issues of the 20th and 21st centuries, yet they still face many challenges in practice. Although many countries have ratified the Universal Declaration of Human Rights and the conventions related to human rights,

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku, lzedhr@yahoo.com, 0009-0000-2623-6079

when we analyze the national legal systems of these countries, it is seen that their legal systems contradict the international human rights legal system on many issues. The Islamic Republic of Iran, like many other countries, has adopted aforementioned declaration and conventions and dedicated several provisions in its constitution to human rights and freedom. However, in certain aspects, its legal framework does not fully comply with international human rights standards.

Keywords: The Constitution of the Islamic Republic of Iran, Civil Rights and Freedoms, International Human Rights System, Universal Declaration of Human Rights, Human Rights.

Giriş

İnsan hakları her insanın sadece insan olduğu için sahip olduğu temel haklardır. Bu haklar insandan alınmaz, bu hakları insandan alırsak insanın anlamı değişir (Korbanniya, 2007: 322). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 1. maddesine göre, insan onuru, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik insan haklarının merkezinde yer alan dört temel ilkedir (Mehrpour, 2004: 150). Bu ilkeleri koruyabilmek için hem uluslararası hukuk sisteminde hem de devletlerin milli hukuk sistemlerinde bağlayıcı kurallara ihtiyacımız vardır. "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi" 1948'te ve ondan doğan "Siyasi ve Medeni Haklar Uluslararası Sözleşmesi" ve "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme" 1966'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir. İran ise bu süreçte "Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi"ne olumlu oy verenler arasındadır. İran, "Siyasi ve Medeni Haklar" ve "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar" uluslararası sözleşmelerini de 1969'da hiç çekince koymadan kabul etmiştir (Mehrpour, 2004: 413). İran, Pehlevi döneminde insan haklarıyla ilgili bu iki sözleşmeye üye olmuş, İslam Devrimi'nden sonra gelen devlet hiçbir zaman bu sözleşmelerden çekildiğini ilan etmemiştir. Nitekim hala İran bu sözleşmelere taraftır ve onlarla bağlıdır.

İnsan hakları ve özgürlüklerini korumak için sadece ülkelerin sözleşmelere üye olmaları yetmez, bu haklar ve özgürlükler devletlerin milli hukuk sistemlerinde özellikle anayasalarında yerleşik biçimde benimsenmeli ve koruma altına alınmalıdır. İran Anayasası farklı maddelerinde insan onuruna, temel haklar ve özgürlüklere değinmiş, bunlara ilaveten Anayasanın üçüncü bölümünü özel olarak kişisel hak ve özgürlüklere ayırmıştır. İran Medeni Kanunu'nun 9. maddesi olan, "*İran devleti ile diğer ülkeler arasında Anayasaya uygun yapılan sözleşmeler kanun hükmündedir.*" ifadesine göre İran'ın insan haklarıyla ilgili üye olduğu uluslararası sözleşmeler ve İran İslami Meclisi'nin yürürlüğe koyduğu kanunlar arasında hiçbir fark yoktur (Ziai Bigdeli, 2020: 107). O halde İran'ın hukuk sisteminde insan hakları ve özgürlüklerine yer verilmesine rağmen uygulamadaki durumun ve İran hukuk sistemi insan hakları anlayışının uluslararası alanla uyumlu olup olmadığının incelenmesi gerekir. Bu bağlamda yöntem adına, İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'ndaki insan hakları incelenerek, onun uluslararası insan hakları hukuk sistemi ile uyumu değerlendirilecektir. Söz konusu çalışma; İslam'da insan kavramı ve insan hakları, İran İslam Cumhuriyeti Anayasası ve insan hakları ilkeleri başlıkları ile iki bölüm olarak tasarlanmıştır.

1. İslam'da İnsan ve İnsan Hakları

Söz konusu devlet, isminden de anlaşılacağı üzere bir İslam devletidir ve bu husus anayasanın birinci maddesinde açıkça beyan edilmiştir. Aynı zamanda 4. madde de: "*Tüm hukuki, cezai, mali, ekonomik, idari, kültürel, askeri, siyasi ve diğer yasa ve düzenlemeler İslami standartlara dayanmalıdır. Bu ilke Anayasanın tüm ilkelerinin ve diğer yasa ve yönetmeliklerin uygulamasını veya genelliğini düzenler. Bu ilke Anayasanın ve diğer yasa ve yönetmeliklerin tüm ilkelerinin uygulanmasını veya genelliğini düzenler ve bunu belirlemek koruma konseyi hukukçularına kalmıştır*" ifadesine yer verir. Bu nedenle insan hakları ve özgürlüklerini İran'ın anayasasında incelemeyi önce, İslam ve insan hakları ilişkisini ve İslam'da insan kavramının yerini incelememiz gerekir. Bu hususta farklı görüşler mevcuttur. Hem batıdaki teorisyenler hem de İslam düşünürleri ve ilahiyatçılar tarafından bazen radikal bazen de ılımlı ve barışçıl görüşler öne sürülmüştür. Radikal ilahiyatçılardan biri olan Javadi Amoli'ye göre: Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi ve insan haklarına ilişkin uluslararası sözleşmelerde genel insan hakları kavramı, temel haklar ve özgürlükler tamamen batı kültüründen ve liberal kültürden kaynaklanır ve İslam'la çelişiktir (Parsania, 2011: 130). Hiçbir zaman insanı saadete götüremez, insan sadece Allah'ın kitabındaki buyruklara baş eğerek gerçek mutluluğu tadabilir (Habibi, 2004: 303; Halafi, 2003: 310). Jack Donnelly de insan haklarının sadece liberal ve hümanist bir toplumda var olabileceğini savunmuş (Donnelly, 2015: 47), İslami toplumların insani değerlerden yoksun olmadığını fakat insan haklarının uluslararası insan hakları hukuk sistemindeki şekliyle dini toplumlarda var olmasının

imkansız olduğunu vurgulamıştır (Badrin, 2003: 215). Nasir Korbanniya'ya göre “*insan hakları ve İslam hukukunun ilişkisi iki paralel çizgi gibidir, birbirine yaklaşırlar ve birbirinden de uzaklaşırlar. Doğal olarak birbirinden farklıdır, çünkü temelleri ve başlangıç noktaları farklıdır. İslam'da insan saygı değer varlıktır ve onur sahibidir çünkü Allah buyurmuştur ve Allah'ın ruhunu taşımaktadır, ancak uluslararası insan hakları sisteminde insan, sırf insan olduğu için değerli ve onur sahibidir*” (Korbanniya, 2007: 325).

İslam'da insan, Hristiyanlığın aksine ilk günahla doğmaz ve ceza olarak cennetten kovularak yer yüzüne indirilmemiştir (Bagerzadeh, 2008: 39). Allah'ın kuludur ve aynı zamanda Allah'ın ruhunu taşıyan, irade sahibi ve yer yüzünde adaletli davranmakla sorumlu olan bir halife olarak yaratılmıştır (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2024, Bakara, 2:30). Bazı ilahiyatçılar Kuran'ı, bu halifeliğin sadece peygamberlere, Hz. Muhammed'in soyundan gelen imamlara ve Hz. Fatıma'ya mahsus olduğu şeklinde radikal bir yorumda bulunurlar. Diğer insanlar sadece Allah'ın kuludur ve insan Allah'ın kulu olduğu için sahibine karşı gelemediği gibi onun karşısında irade sahibi de değildir (Bagerzadeh, 2008: 45). Bu durumda yasama faaliyetinde rasyonelliğe yer yoktur ve insan yasa koyma yeteneğine ve yetkisine sahip değildir. Koyduğu yasalar da din çerçevesinde olmalıdır ve bu yasalar Kuran ve sünnetle uyumlu olduğu sürece geçerlidir. Fakat burada dikkate alınması gereken husus, İran'ın anayasasında hangi görüşün mevcut olduğudur. İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nın 56. maddesine göre, “*dünya ve insan üzerindeki egemenlik Allah'ındır ve O, insanı kendi toplumsal kaderini çizmeye egemen kılmıştır...*”. İnsan kendi toplumsal kaderine egemen olduğuna göre temel haklar ve özgürlükleri belirleyen ve koruyan yasaları da icat edebilir. Ancak daha önce bahsi geçen 4. maddeye göre, “*tüm hukuki, medeni, cezai, mali, askeri, siyasi ve diğer yasa ve düzenler İslami standartlara dayanmalıdır. Bu ilke anayasanın ve diğer yasa ve yönetmeliklerin tüm ilkelerinin uygulanmasını ve genellikle düzenler ...*”.

2. İran İslam Cumhuriyeti Anayasası ve İnsan Hakları İlkeleri

2.1. İnsan Haysiyeti ve Onuru

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası madde 2/6 hükmüne göre: “*İran İslam Cumhuriyeti, insanın haysiyetine, yüksek değerine ve Allah'ın karşısında sorumluluğuyla birlikte özgürlüğüne inanan bir devlettir*”. Elbette bahsi geçen madde dışında işkence yasağı (38. madde) tutukluların ve sanıkların manevi varlığına (şeref ve haysiyetine) tecavüzün yasaklanması (39. madde) kanunsuz ve hukuksuz tutuklanmanın yasaklanması, her bireyin manevi varlığına tecavüzün yasaklanması (22. madde) gibi maddelerle de insan haysiyetini daha fazla ve detaylı bir şekilde güvence altına almak çabasıdır (Kılınç, 2008: 907).

2.2. Özgürlük

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nın 3'üncü bölümü “milletin hakkı” başlığını taşıy ve kişisel temel haklar ile kamusal özgürlüklere ihtisas verilmiştir. Somut şekilde anayasada yerini almış temel haklar ve özgürlüklerden bahsettiğimizde, inanç özgürlüğü ve inançların teftişinin yasaklanması, ifade ve yayın özgürlüğü, iletişim özgürlüğü, siyasi parti kurma hakkı, toplanma ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü sayılabilir. İran İslam Cumhuriyeti Anayasası 3. maddesine göre “her türlü istibdat, bencillik ve tekelciliğin yok edilmesi” ve “Kanun çerçevesinde siyasi ve toplumsal özgürlüklerin sağlanması” devletin hukuki görevidir. Özgürlük ilkesiyle ilgili İran Anayasası'ndaki önemli maddelerden biri de 9. maddedir. Anılan maddeye göre “*İran İslam Cumhuriyeti'nde özgürlük, bağımsızlık, birlik ve beraberlik toprak bütünlüğü birbirinden ayrılamaz. Bunların korunması devletin ve milletin her bir ferdinin ödevidir. Hiçbir fert, zümre veya makam özgürlükten yararlanma adı altında İran'ın siyasi, kültürel, iktisadi ve askeri bağımsızlığı ve toprak bütünlüğüne karşı en küçük bir ihlalde bulunamaz Hiçbir makam, ülke bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü koruma adı altında yasal özgürlükleri, kanun, tüzük ve kararname ile de olsa yürürlükten kaldıramaz*”. Söz konusu madde de özgürlük ve ülkenin bağımsızlığı ile toprak bütünlüğünü birlikte ve birbirinden ayrılamaz kılarak, özgürlük ilkesini daha güvenilir biçimde korumaya çalışmıştır. Aynı zamanda bu maddeye göre, kimse özgürlüğünü kötüye kullanamaz çünkü özgürlüklerden yararlanmak ancak İran'ın siyasi, kültürel, iktisadi ve askeri bağımsızlığı ve toprak bütünlüğüne karşı en ufak bir ihlalde bulunmamak şartıyla mümkündür. Hakların kötüye kullanılması 40. maddede de ayrıca düzenlenmiştir. Buna göre kimse hakkını kullanma eylemlerini başkasına zarar verme veya genel yararları tecavüze araç kılamaz. Esasen İran İslam Cumhuriyeti Anayasasının 23'üncü maddesinde yerleşen inanç özgürlüğü dışında, diğer haklar ve özgürlüklerin anayasada sınırları belirlenmiştir ve tahakkuk bulması bazı koşullara bağlıdır. Örneğin;

basın ve yayın özgürlüğü, İslam'ın temel ilkelerini veya kamu hukukunu ihlal etmedikçe kullanımı serbesttir (25. madde). Aynı şekilde parti kurmak ve bir partiye üye olmak, İran İslam Cumhuriyeti'nin esaslarına, bağımsızlığına, hürriyetine ve milli birliğine zarar vermedikçe serbesttir (26. madde). Ancak toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin sınırlandırma sebebi, silah taşımama ve İslam'ın temel ilkelerini ihlal etmeme şartıdır (27. madde).

Elbette İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 29. maddesi ikinci fıkrasına göre: “*Bir demokratik devlette kanun vasıtasıyla diğerlerinin özgürlüğü ve haklarının korunması adına kanun ile bazı sınırlamalar yapılabilir*”. İran'ın anayasasındaki, silah taşıma, kamuoyuna veya kamu ahlakına aykırı olmama gibi şartlar 29. madde ile açıklanabilir fakat İslami çerçevede olma şartı, bir inancı diğer inançlara tercih ettiği için Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi ile uyumlu değildir.

2.3. Eşitlik

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası madde 3/9'a göre: “Hükümetin temel politikalarından biri haksız ayrımcılığı ortadan kaldırmak ve maddi ve manevi her alanda herkese adil fırsatlar yaratmaktır.” Eşitlik ilkesi ise, 19 ve 20'nci maddelerde göze çarpar. 19. maddeye göre “*Hangi etnikten veya kabileden olursa olsun İran halkı eşit haklara sahiptir ve renk, ırk dil ve benzeri ayrıcalık sebebi değildir.*” 20. maddede ise: “*Milletin tüm fertleri kadın olsun veya erkek olsun eşit şekilde kanun koruması altındadırlar ve bütün insani, siyasi, iktisadi, ictimai ve kültürel haklardan, İslami ölçülere uyularak yararlanırlar.*” Ancak bu maddenin sonunda gördüğümüz gibi söz konusu eşitlik İslami ölçülere uygun olmalıdır.

İslam'da kadın ve erkek, insanlığın özünde (bilgi edinmede, irade özgürlüğünde, ticaret yapmakta, yaşam hakkı, mülkiyet gibi birçok konuda) eşittir; fakat kadın ve erkeğin bu eşitliği mahkemede şahitlik yapmak, miras ve aile hukuku gibi bazı konularda farklılaşmaktadır (Hashemi, 2005: 111). İslam, yaşam hakkı, inanç özgürlüğü, ahval-i şahsiye gibi hakları gayrimüslimlere de tanımıştır. Anayasa'nın 14. maddesi, İran İslam Cumhuriyeti devletini ve Müslümanları, gayrimüslimlere karşı İslam'ın iyi ahlak kuralları, dürüstlük ve adaletle muamele ile onların haklarına riayet etmekle görevli kılmıştır. Elbette İslam Şeriatına göre İslam inancı, diğer din ve inançlardan üstün sayıldığı için, gayrimüslimlerin Müslümanlarla bir arada yaşamaları “cizye” ödemeleri şartıyla mümkündür. Devlet yönetimi tamamen Müslümanlara aittir ve gayrimüslimler bu konuda hak sahibi değildirler. İran'ın halihazırdaki hukuk sistemine göre de gayrimüslimler, herkesin ödediği devletin genel vergisi dışında vergi ödemezler. Anayasa'nın 64. maddesine göre devlet yönetiminde de Ehli Kitap denilen gayrimüslimler Şûrai İslamî Meclisine kendi temsilcilerini gönderme hakkına sahiptirler (Hashemi, 2003: 86). Bu maddeye göre, Zerdüşti ve Museviler birer temsilci, Aşurî ve Keldanî Hristiyanlar birlikte bir temsilci ve güneydeki ve kuzeydeki Ermeni Hristiyanlar da birer temsilci seçebilirler. Ancak cumhurbaşkanı (115. madde), rehber (109. madde), Hubriğan meclisi üyeleri, Şûrai Nıgehban üyeleri (91. madde) kesinlikle Müslüman ve Şii olmalıdır. Gördüğümüz gibi gayrimüslimler ile Şii olmayan ve İslam'ın diğer mezheplerine mensup Müslümanlar, egemenlik konusunda Şiilerle eşit değildir.

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nın 19. maddesine tekrar bakıldığında, ayrımcılığa sebep olmayacak etkenler sıralanırken din ve mezhep faktörünün dile getirilmediği göze çarpmaktadır. Bu maddeye geniş açıdan bakıldığında ise “vesair” ifadesinin din ve mezhep etkenini de kapsadığı düşünülebilir, ancak bu maddede din ve mezhep kelimeleri bilinçli olarak belirtilmemiştir. Zira anayasanın 12. maddesinde¹ ülkenin resmi dini ve mezhebini, diğer İslami mezheplerin konumunu ilan etmiştir. Devamındaki 13. maddede² ise resmîyet tanınmış dini azınlıklara ve bu azınlıkların hangi tür hak ve özgürlüklere sahip olduklarını açıklamıştır. Anayasa her ne kadar tüm konularda eşitliği

¹ Ülkenin resmi dini İslam ve resmi mezhebi Caferî Şia mezhebidir. Bu prensip sonsuza kadar değişmez. Hanefî, Şafîî, Maliki, Hanbelî, Zeydî, gibi diğer İslami mezhepler tam saygınlık sahibidirler. Bu mezheplerin mensupları, kendi içtihatlarına göre dini törenlerini yapmakta ve din eğitiminde özgürdür. Ahval-i şahsiye (evlilik, boşanma, miras, vasiyet) ve bunlara ilişkin davalar mahkemede tanınır ve bu mezheplerden herhangi birine mensup olanların çoğunlukta olduğu her bölgede, Yerel Şura Meclislerinin yetki sınırları dahilindeki yerel düzenlemeler diğer mezhep mensuplarının haklarını korumak şartıyla, o mezhebe göre yapılır.

² Zerdüşti, Musevî ve Hristiyan İranlılar, dini törenlerini kanunlar çerçevesinde gerçekleştirmekte özgür olan ve resmîyete tanınan tek dini azınlıklardır. Bu dinlerin mensupları ahval-i şahsiye ve dinî öğretilerinde kendi dinlerine göre hareket ederler.

sağlamaya çalışsa da kadın hakları ve dini azınlıklar gibi konularda, uluslararası insan hakları hukuk sisteminin umduğu eşitliği temin edememiştir.

2.4. Kardeşlik

İslam dininde kardeşlik bütünüyle akide temeline dayanmaktadır. Allah, Kur'ân-ı Kerim'de Hucurât suresi 10. ayette şöyle buyurmaktadır: “Müminler ancak kardeşlerdir, öyleyse kardeşlerinizin arasını bulup düzeltin...” (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2024, Hucurât, 45:10). Bu ayetten de açıkça anlaşılacağı üzere İslam'da kardeşlik ilkesi mümin ve Müslüman kardeşlere mahsustur. İran İslam Cumhuriyeti Anayasasının 2. maddesi, İran İslam Cumhuriyeti Hükümetini “İslam kardeşliğinin gelişmesi ve pekiştirilmesi” için tüm imkanlarını kullanmakla yükümlü kılmıştır. Akabinde ülkenin dış politikasında, bütün Müslümanlara karşı kardeşlik ödevlerinin üstlenmesinden bahsedilmiş, yani kardeşlik kavramı sadece Müslümanlar için kullanılmıştır. Bu bariz ayrıma rağmen toplumun diğer üyelerine ulusal ve uluslararası alanda özel ilgi gösterilmiştir. Ulusal alanda, Anayasa'ya göre devletin asıl amacı tüm İran vatandaşlarını dini ve etnik özelliklerine bakmaksızın bir arada tutmak ve milli birliği ve dayanışmayı sağlamaktır. Uluslararası alanda ise gayrimüslimleri kardeş ilan etmese de 154. maddeye göre: “İran İslam Cumhuriyeti bütün insanlık düzeyinde insanın mutluluğunu ülkü bilir. Hürriyet, hak ve adalet yönetimini, bütün insanlığın hakkı olarak tanır. O halde başka milletlerin içişlerine karışmaktan tamamen sakınmakla birlikte, mustaza'afaların müstekbirlere karşı hak arama savaşımını yeryüzünün her noktasında destekler.”

3. İran İslam Cumhuriyeti ve İrtidat Suçu

İnsan hakları konusunda İran İslam Cumhuriyeti ile ilgili tartışma konusu olan önemli konulardan biri irtidattır. Bu bağlamda öncelikle “irtidat” ve “mürtet” kelimelerinin açıklanması gerekir. “İrtidat” kavramının sözlük anlamı, bir şeyden bir şeye dönmektir (Turan, 2008: 88). “Mürtet” ise, irtidat eden demektir ve İslam'dan dönene mürtet denir (Yari, 2017: 75). Tanıma sadece başka bir dine dönen veya dini tamamen terk edenler değil, küfür, sapkınlık veya inançsızlığı ima eden herhangi bir eylem veya söz yoluyla İslam'ın “temel bir inanç veya akidesini” inkâr edenler de dahildir (Kalbasi, 2014: 370). Klasik dönem Şii Caferi fakihlere göre mürtet erkeğin cezası ölümdür, sadece babadan Müslüman doğmayıp sonradan Müslüman olan erkeğe tövbe etmesi için zaman tanınır ve tövbe etmediği takdirde cezası yine ölümdür. Mürtet olan kişi kadınsa, tövbe edinceye kadar hapis cezası alır ve tövbe ettiğinde cezası kaldırılır (Rasai, 2013: 150). İrtidat suçu ve cezasının içeriğine dair farklı değerlendirmeler bulunması sebebiyle fakihlerin bir kısmı irtidat etmenin cezasını “had” olarak nitelendirirken, bir kısım bunu had kategorisine dahil etmeyip ayrı bir suç olarak değerlendirmiştir (İnce, 2008: 88). Örneğin Ayetullah Hüseyin Muntazeri'ye göre bir ferdin mürtet sayılıp ölüm cezası alması için şu şartlar aranmalıdır: “1. Müslüman babadan Müslüman olarak doğmuş olması. 2. İslam dininin doğru din ve inanç olduğunu bildiği ve inandığı halde sadece inat ederek düşmanlık yapmak niyetiyle İslam'ı terk edip İslam'ı kötülemek için çalışması. Nitekim biri hoşgörülle ve kötü niyeti olmadan, kendi araştırmaları neticesinde İslam'ın doğru ve üstün din ve inanç olduğunu kabul edemiyorsa ve İslam'ın aleyhine propaganda yapmaktan uzak durarak başka bir din veya inanç seçerse, mürtet değil ve ölüm cezası almaz” (Yari, 2017: 77). Mohsen Kadiver gibi bazı ilahiyatçılar ve din araştırmacıları, irtidadı sadece Tanrı karşısında işlenmiş ve ahirette çok ağır cezası olan büyük bir günah olarak nitelendirir ve bu dünyada cezasının olmadığı kanaatindedirler (Kadivar, 1959: 308).

İran İslam Cumhuriyeti Anayasasında ve Meclis-i Şûrâ-i İslâmî meclisinden geçen kanunlarda irtidat suçu ve cezası ile ilgili bir madde bulunmamaktadır (Mohageg Damad ve Sadat Hoseyni, 2001: 10). Sadece İran İslami Ceza Kanunu'nun 262³ ve 263. maddeleri⁴ ve Tazirat Kanunu'nun 513. maddesi⁵, “Sab-Nabi”⁶ suçuna yer vermiştir. Ancak irtidadı suç sayan bir kanun bulunmamasına rağmen İslam Devrimi sonrasında birtakım isimler (Yusef Ashkuri ve Hashem Agajari) irtidat suçundan yargılanmıştır. Söz konusu iki isim için idam cezası talep edilmiş ancak önce hapis cezasına mahkûm

³ “Peygamber (s.a.v.) veya Allah'ın peygamberlerinden herhangi birine hakaret eden veya iftira atan kişi sab-Nabi'dir ve ölüm cezasına çarptılacaktır. Masum imamlardan herhangi birine veya Hz. Fatıma Zehra'ya (a.s) iftira atmak veya onlara lanet etmek sab-Nabi'nin hükmündedir.” İran İslami Ceza Kanunu m. 262.

⁴ “Sab'ın sanığı, ifadelerinin isteksiz, ihmal, hata, sarhoşluk veya kelimelerin anlamına dikkat edilmeden veya başkasından alıntı yapılarak yapıldığını iddia ederse, bu bir suç sayılmaz” İran İslam Ceza Kanunu m. 263.

⁵ Herkes İslam'ın kutsallarına veya peygamberlere veya Şii imamlara veya Hz. Fatıma'ya saygısızlık ederse, eğer sab-Nabi kapsamında olursa idam edilir ve aksi takdirde bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası alır. İran İslami Tazirat Kanunu m. 513.

⁶ Peygamberle alay etmek ve onu küçük düşürmeye çalışmak.

edilmiş ardından da irtidat suçundan beraat etmişlerdir (Ezharate Dadestane Kolle Vije Ruhaniyet Der Hosuse Hokme Yusef Ashkuri, 2024; Haterei Az Hokme Edam Hashem Aga Jari, 2024). Önemle üzerinde durulması gereken husus şudur: İnanç ve din özgürlüğü ancak, bireyin onu özgür iradesiyle seçebilmesi ve yine özgür iradesiyle terk edebilmesi durumunda gerçek anlamda var olabilir. Bu imkan olmadığı takdirde, Uluslararası İnsan Hakları Hukuk Sistemi'nin amacı olan inanç özgürlüğünün temini mümkün değildir. Ek olarak, bir Müslüman İslam'dan başka bir dine geçiş yapamazken diğer dinlerden kolaylıkla İslam'a geçiş imkanı ve bu sayede daha fazla hak ve özgürlük sahibi oluşu da keza Uluslararası İnsan Hakları Hukuk Sistemi'nin eşitlik kavramıyla uyumlu gözükmemektedir.

Sonuç

İnsan hakları düşüncesi Müslüman toplumlarda ciddi kuramsal tartışmaya dönüşmüştür. İslam şeriatının klasik yorumlarına göre, İslam ve uluslararası insan hakları hukuku arasında derin çelişkiler mevcuttur. Bu klasik yorumlar içinde İslam'dan taviz vermeden, şeriata dayalı yeni ve çağımızın problemlerine yanıt verebilecek çıkarımlar yapmamız gerektiğini düşünen kuramcılar da vardır. Klasik yorumda insan haklarının kaynağı, insan aklı değil doğrudan insanın yaratıcısıdır ve insan aklının koyduğu kurallar sadece İslami ölçüklere uygun olduğu sürece geçerlidir. İnanç ve İnançsızlıkta İnsan Hakları Hukuk Sistemi'nde de insan haklarıyla ilgili kurallar dahil tüm kurallar, İslami ölçüklere uygun olmalıdır. Bu bakımdan onay makamı Şurâi Nigehban fakihleridir. İnanç ve İnançsızlıkta İnsan Hakları Hukuk Sistemi, insan haklarının tüm temel ilkelerini koruma altına almaya çalışsa da tüm kuralların İslami ölçüklere uygun olması koşulu, İslam'ın diğer inançlara üstünlüğü ile sonuçlanmıştır. Nitekim bu durum, İnanç ve İnançsızlıkta İnsan Hakları Hukuk Sistemi'ndeki insan hakları anlayışı ile uluslararası insan hakları hukuk sistemindeki anlayış arasındaki uyumsuzluğu en baştan ortaya koyar.

Uluslararası insan hakları, sistemini hümanist ve seküler inanç üzerinde inşa ederek dine dayalı toplumlara dışarıda bırakmış, evrensellik iddiasını gerçekleştirmekte eksik kalmıştır. Bu nedenle, İnanç ve İnançsızlıkta İnsan Hakları Hukuk Sistemi'nin uluslararası insan haklarıyla uyumlu olması için değişmesi gerektiği gibi, uluslararası hukuk da insanı her durumda koruyabilmek için, insan hakları kavramını daha kapsamlı bir açıyla yeniden okumalıdır.

Kaynakça

- Badrin, M. (2003). Hukuke beşer ve eslam ostureye nahamahangi. Mecmueye Makalate Dovvomin Hamayeşe Beynolmelaliye Hukuke Beşer içinde (215–230. ss.). Kum: Daneşgah Mofid Yayınları.
- Bagherzadeh, M. (2008). Mabaniye hukuke beşer der eslam ez menzare Ayetollah Mesbah. Hokumete Eslami Dergisi, 13(1), 39-80.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2024). Bakara, 2:30. Diyanet İşleri Başkanlığı. Erişim adresi: <https://www.diyamet.gov.tr>
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2024). Hucurât, 45:10. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. Ankara. Erişim adresi: <https://www.diyamet.gov.tr>
- Donnelly, J. (2015). Cahanşomulie nesbi hukuke beşer (çev. B. Asadi). Faslname Motaleate Beynolmelalı, 2, 4-84.
- Ezharate Dadestane kolle Vije Ruhaniyet der hosuse hokme Yusef Ashkuri. (2024, 1 Eylül). IRNA. Erişim adresi: <https://www.irna.ir/news/5647155/>
- Habibi, M. (2003). Hukuk aleyhe hukuk. Mecmueye Makalate Dovvomin Hamayeşe Beynolmelaliye Hukuke Beşer içinde (303-312. ss.). Kum: Daneşgah Mofid.
- Halafi, M. (2003). Negareşe borun dini be hukuke beşer. Mecmueyemakalate Dovvomin Hamayeşe Beynolmelaliye Hukuke beşer (350-380. ss.). Kum: Daneşgah Mofid.
- Hashemi, S.M. (2001). Hukuke asasiye Comhuriye Eslami İran. Tahran: Naşre Dadgoster.
- Hashemi, S. M. (2005). Hukuke beşer ve azadihaye asasi. Tahran: Naşre Mizan.
- Haterei az hokme edam Hashem Agajari. (2024). Tabnak. Erişim adresi: <https://tabnak.ir/fa/new/385901>
- İnce, İ. (2008). Ridde. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 35, 8-91.
- Kadivar, M. (2014). Mojazat-e ertedad ve azadi-ye mazhab. Erişim adresi: <https://kadivar.com/category/1-books/b-21/>
- Kalbasi, F. (2014). Şenaht zaminehaye ertedad az didgahe Kuran. Tasire Kuran Der Şenahte Ertedad, 5, 365-395.
- Kılınç, A. (2008). İran anayasa hukukunun genel esasları. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12(1-2), 907-948.
- Korbanniya, N. (2007). İslam ve hukuk beşer. Mecmueye Makalate Çaharomin Hamayeşe Din Vehukuke Beşer içinde (325-336.ss.). Kum: Daneşgahe Mofid.
- Mehrpur, H. (2004). Nezame beynolmelaliye hukuke beşer. Tahran: Ettelaat Yayınevi.
- Mohaggeg Damad, M. ve Sadat Hoseyni, S. M. (2001). Çeşmandazi bar hodud ve ecraye alaniye an. Daneşgahe Olume Eslami Razavi, 2(1), 10-25.
- Parsania, H. (2011). Felsefe hukuke beşer az didgah Ayetollah Javadi Amoli. Hekmate Asra, 7, 129-146.
- Rasai, M. (2013). Barrasiye ertedad dar mazahebe Eslami. Heblulmetin, 2(5), 141-165.
- Turan, M. (2008). İslam'da irtidat sorunu ve yol açabileceği psiko-sosyal problemler: Takiyye-Nifak örneği. Kadim Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(1), 1-11.
- Ziai Bigdeli, M. (2020). Hukuke beynolmelal umumi. Tahran: Ganje Daneş.
- Yari, A. (2017). Hokme morted ve ertedad az negahe Ayetollah Montazeri. Cheshm Andaz Iran, 103, 75-103.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Leila Hemmatzadeh). Araştırma ikincil verilere sahip bir çalışma olduğu için etik beyana gerek yoktur.

Yazar Katkısı: “Kavram/fikir, veri toplama/işleme, analiz, yazım ve eleştirel inceleme ve düzenleme Leila Hemmatzadeh (katkı oranı %100) tarafından yapılmıştır. Yazar makalenin yayınlanan versiyonunu okumuş ve kabul etmiştir.

Finansman: Bu çalışma herhangi bir fon desteği almamıştır.

Çıkar Çatışması: Yazar herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemektedir.

İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Lisans: CC BY-NC 4.0

